

1st International Conference On Studies In Turkology (ICOSTURK 2016, Barcelona)

ICOSTURK

• BARCELONA - SPAIN 2016 •

**1st INTERNATIONAL CONFERENCE
ON STUDIES IN TURKOLOGY
(ICOSTURK 2016, Barcelona)**

PROCEEDINGS BOOK

Barcelona / SPAIN 14 - 16 October, 2016

**1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON
STUDIES IN TURKOLOGY
(ICOSTURK'2016 – BARCELONA)**

PROCEEDINGS BOOK

**Barcelona, SPAIN
October 14-16, 2016**

EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞCI
Res. Assist. Fatih Numan KÜÇÜKBALLI
Dr. Süleyman UZKUÇ
Lec. Mustafa ZENGİNBAŐ

© Her hakkı saklıdır. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı, yazarlarının izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.
Bu kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluđu yazarına aittir.

ISBN: 978-605-9269-52-0

© Konya, Aralık 2016

PALET YAYINLARI

Mimar Muzaffer Caddesi Rampalı Çarşı No. 42 Konya

Tel. 0332 353 62 27

e-mail: paletyayinevi@gmail.com

www.paletyayinlari.com

COMMITTEES

Organization Committee

Conference Chair: Assoc. Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞCI, Selcuk University, TURKEY

Vice Chair: Prof. Dr. Bekim AGAI, Goethe Universität, Institut für Studien der Kultur und Religion des Islam, Frankfurt, GERMANY.

Conference Secretariat: Res. Assist. Fatih Numan KÜÇÜKBALLI, Selcuk University, TURKEY

Prof. Dr. Cristina TONGHINI, University Ca'Foscari Venezia, ITALY.

Prof. Dr. David Lackland SAM, Cross-cultural Psychology at the University of Bergen, NORWAY.

Prof. Dr. Dmitriy D. VASILYEV, Russian Academy of Sciences, RUSSIA FEDERATION.

Prof. Dr. İbrahim TAŞ, Bilecik Şeyh Edebali University, TURKEY.

Prof. Dr. Grigori HALIMONENKO, Kiev State University, UKRAIN.

Assoc. Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞCI, Selcuk University, TURKEY.

Assoc. Prof. Dr. Zubaida SHADKAM, El-Farabi University, KAZAKHSTAN.

Dr. Casper HILLEBRAND, Universität Bonn Inst. für Orient und Asienwissenschaften Abt. für Islamwissenschaft und Nahostsprachen, Bonn, GERMANY.

Dr. David MOTADEL, University of Assoc. Cambridge, UNITED KINGDOM.

Scientific Committee

Prof. Dr. Abdurrahman ÖZKAN, Konya Necmettin Erbakan University, TURKEY.

Prof. Dr. Bekim AGAI, Goethe Universität, Institut für Studien der Kultur und Religion des Islam, Frankfurt, GERMANY.

Prof. Dr. Benjamin FORTNA, University of London, SOAS, UNITED KINGDOM.

Prof. Dr. Claus SCHÖNIG, Freie University Berlin, GERMANY.

Prof. Dr. Cristina TONGHINI, University Ca'Foscari Venezia, ITALY.

Prof. Dr. David Lackland SAM, Cross-cultural Psychology at the University of Bergen, NORWAY.

Prof. Dr. Dmitriy D. VASILYEV, Russian Academy of Sciences, RUSSIA FEDERATION.

Prof. Dr. Ekrem ARIKOĞLU, Gazi University, TURKEY.

Prof. Dr. Ferhad TURANLY, Kiev Mohila Academy, UKRAIN.

Prof. Dr. Grigori HALIMONENKO, Kiev State University, UKRAIN.

Prof. Dr. Muhabbet QURBANOVA, Mirza Ulugbek University, UZBEKISTAN.

Prof. Dr. Victor BUTANAYEV, Khakas State University Khakasia, RUSSIA
FEDERATION.

Assoc. Prof. Dr. Ekrem KALAN, Akdeniz University, TURKEY.

Assoc. Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN, Kocaeli University, TURKEY.

Assoc. Prof. Dr. Napil BAZILKHAN, Science Academy of Kazakhstan, KAZAKHSTAN.

Assoc. Prof. Dr. Olena BACHYNSKA, Ivan Franko Lviv National University, UKRAIN.

Assoc. Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞCI, Selcuk University, TURKEY.

Assoc. Prof. Dr. Zubaida SHADKAM, El-Farabi University, KAZAKHSTAN.

Dr. Casper HILLEBRAND, Universität Bonn Inst. für Orient und Asienwissenschaften Abt.
für Islamwissenschaft und Nahostsprachen, Bonn, GERMANY.

Dr. David MOTADEL, University of Assoc. Cambridge, UNITED KINGDOM.

Dr. Oleksandr CEREDA, Kiev Mohila Academy, UKRAIN.

Dr. Sabahaddin ABDULLAH, SOAS, University of London, UNITED KINGDOM.

Keynote Speakers

Prof. Dr. Anisoara POPA, Danubius University

Assoc. Prof. Dr. Julia Haba OSCA, University of Valencia

CONFERENCE INFORMATION

Conference Date

The ICOSTURK'2016 – Barcelona conference is held between October 14-16, 2016.

Conference Venue

Hotel Catalonia Barcelona Plaza, Barcelona, SPAIN.

Language

The official language of the conference is **Turkish** and **English**.

Conference Web site

Further information and updates about the conference can be found
at [http:// http://www.icosturk.org](http://www.icosturk.org)

Contact:

info@icosturk.org
icosturk@gmail.com

CONTENTS

Identity Of Steppe Tribes Of The Alani And As <i>Hasan BAHAR</i>	1
Türk Tarih Ders Kitaplarında İran ve İran Halkının Temsili <i>Nuri KÖSTÜKLÜ</i>	9
Üç Muamma: Şarkla Garp Arasında Türk Meselesi <i>Necmi UYANIK</i>	19
Soçka Nehri ve Ohri Gölü Sularından Elektrik Üretilmesi Projesi <i>Şaban ORTAK</i>	25
İran'daki Son Türk İktidarı (Kaçar Hanedanı) Üzerine Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme <i>Cem UNCU</i>	41
Mahperi Huand Hatun ve Yaptırdığı Hanlar <i>Demet TURGUT</i>	55
Bugünün Girişimcisi Nasıl Şekillendi: Türk Toplumunun Sosyal Yapısı ve Kültürel Özelliklerinin Etkisi <i>Elif SIS ATABAY & Selcen SARI AYTEKİN & Merve Fatma KUŞOĞLU</i>	71
Intangible Cultural Heritage: Beyşehir Case <i>Şükrü GÜVEN</i>	87
Konya Kültüründe Keselerin Önemi ve Genel Özellikleri <i>Emine ESİRGENLER & Burcu BAŞARAN</i>	105
Konya İlinde Bulunan Tekstil Malzemeli Kadın Takıları <i>Şerife DOĞAN & Emine KARPUZ</i>	117
Embroidered Ottoman Sanjak Found In Konya Mevlana Museum <i>Şerife DOĞAN</i>	127
Klasik Türk Edebiyatında Osmanlı Zanaatkârları <i>İncinur ATİK GÜRBÜZ</i>	135
Şeyh Gâlib'in Gazellerinde Derin Metaforlar <i>Nagehan UÇAN EKE</i>	147
Yunt Dağı Köyünden Derlenmiş Bir Masal: Gül Ali <i>Ebru BİRKAN AKHAN</i>	161
Akşehir'de Hıdırellez Kutlamaları <i>Ebru BİRKAN AKHAN</i>	169
Türklerde "Göksel Defin Töreni"nin İzleri <i>Ahmet KOÇAK</i>	181
Yabancılara Türkçe Öğretimi Kitaplarında Yer Alan Kalıp İfadeler <i>Meral DOĞRU</i>	197
Lakin Bağlacının "Arapçada ve Türkçede Karşılaştırılması" <i>Alaa Thabit Abdullah MOHAMMED & Zeynep ERK EMEKSİZ</i>	213

Kül Tigin Yazıtı'nın Güney ve Doğu Yüzleri ile İlgili Söz Dizimi Çalışması	
<i>Adem BULUT</i>	221
Divan Şiirinde Mazmun Olarak Millet Adları	
<i>Ahmet KAVAKLIYAZI</i>	233
Hasan Ali Toptaş'ın Bin Hüzünlü Haz Romanında Gerçekliğin Yitimi: Simülasyon	
<i>Hasan CUŞA</i>	249
Faruk Nafiz'in <i>Firari</i> Şiiriyle Necip Fazıl'ın <i>Bekleyen</i> Şiirinin Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Değerlendirilmesi	
<i>Kağan GARİPER</i>	253
Şiirin Sultanları: Osmanlıda Kadın-Şâir Olmak	
<i>Zeynep SÜNGÜ</i>	261
Hiçbiryer Romanında Kişiler	
<i>Yılmaz EVAT</i>	273
Yahya Kemal'in İspanyası	
<i>Yaşar KESKİN</i>	283
Eski Uygur Türkçesinde Saygı Bildiren İfadeler Üzerine	
<i>Berker KESKİN</i>	291
Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Kullanılan –mAr Geniş Zaman Olumsuzluk Yapısı	
<i>Fatih Numan KÜÇÜKBALLI</i>	301
Kırgızcanın Tyan-Şan Ağzının Kırgız Edebî Dilinden Farklılıkları	
<i>Ufuk Deniz AŞCI</i>	317
<i>Mirâc-Nâme</i>'nin Arap Harfli Çağatayca Çevirisi (Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası) Üzerine Değerlendirmeler	
<i>Menşure AŞCI</i>	328
<i>Kutb'un Hüsrev ü Şirin Tercümesi</i> Üzerine Yapılan Yayınlar Arasındaki Okuma Farklılıkları ve Bazı Teklifler	
<i>Ufuk Deniz AŞCI</i>	340

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE SAYGI BİLDİREN İFADELER ÜZERİNE ON THE EXPRESSIONS OF RESPECT IN OLD UIGHUR TURKIC

Arş. Gör. Berker KESKİN
İstanbul Üniversitesi
keskin_berker@hotmail.com

Özet

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan unsurlardan biri olarak şüphesiz vazgeçilmezdir. Dilin kendi kuralları olduğu gibi toplumsal hayat içerisindeki kullanımında da bir takım kurallar ve kullanılış biçimleri mevcuttur. Saygı ve nezaket bildiren ifadeler de bu kullanım biçimleri arasında yer alır. Tarihi metinler incelendiğinde Türkçenin yazılı olarak ortaya çıktığı andan itibaren bu ifadeleri çeşitli şekillerde barındırdığı görülmektedir. Bir isme yönelik olarak onu yüceltmek ve saygı bildirmek için kullanılan çeşitli kelime, kelime grupları ve hatta bazı fiiller Eski Türk Dili devrinin Eski Uygur Türkçesi dönemine ait metinlerinde fazlasıyla mevcuttur. Eski Uygurlardan kalan eserlerin büyük çoğunluğunun içerik olarak dini karakter taşıması şüphesiz bu durumun başlıca sebeplerinden birisidir. Saygı bildirme işlevi taşıyan ifadeler arasında bulunan kelime grupları, unvan grubu veya birleşik isim grubu olmaktan ziyade öüne geldiği ismin çeşitli özelliklerini niteleyen, ululama amacı taşıyan yapılardır. Belli başlı fiillerin de belirli şahıslara yönelik olarak kullanılması veya direkt olarak şahısların hal ve hareketlerini karşılaması, bunların kullanım şeklinin özel bir yapı arz ettiğini ortaya koymaktadır. Çalışmamızın konusunu Eski Uygur Türkçesi dönemine ait Altun Yaruk adlı eserin yedinci kitabında bulunan ve saygı amacıyla kullanılan ifadeler oluşturmaktadır. Bu yapılırken adı geçen ifadeler sıralanmış, çeşitli yönleriyle açıklanmıştır. Ardından ifadenin içinde bulunduğu cümlelerden örnekler verilerek günümüz Türkçesine aktarılmış ve bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygur Türkçesi, Altun Yaruk, kelime grubu, saygı, yüceltme.

Abstract

Language as a factor that allows communication between people is beyond doubt indispensable. Not only the language has its own rules but also the use of language in social life has their own rules and usage patterns. Respect and courtesy expressions are also among these usage patterns. When the historical texts analyzed, it has seen that Turkic has a variety of ways about using these patterns since the moment that Turkic has appeared in writing. Devoted to a name in order to canonize and respect it, it has used various words, word groups and even some verbs in Old Uighur Turkic texts in the Old Turkic period. It's no doubt one of the reasons of this situation that the majority of literal works from Old Uighurs have religious characters as a content. Word groups that express respect, are kind of structures with the aim of glorification that describe various qualifications of nouns of which they are in front rather than being title or compound name groups. Certain verbs using for certain subjects or corresponding directly with their state and motions reveals that their usage necessitates a special structure. Our study's main theme consists of expressions used with the intend of respect in the seventh book of Altun Yaruk (Golden Light) which belongs to Old Uighur Turkic. Meanwhile the expressions are organized and clarified from various aspect. After that by giving examples from sentences in which the expressions are found, they are translated to modern-day Turkish with the aim of reaching a conclusion.

Keywords: Old Uighur Turkic, Golden Light, word group, respect, glorification.

I. Giriş

Dil, insanların birbiriyle anlaşmasını ve mevcut kültürünün, duygu ve düşünce sisteminin gerek korunmasını gerekse geleceğe aktarılmasını sağlayan en önemli iletişim araçlarından biridir. Bireyin toplum içerisinde kendini ifade etmesi ve diğer bireylere karşı dili nasıl kullanması gerektiği bir takım kurallara bağlıdır. Dünyada birçok dil, konuşanın (hitap eden), dinleyenin (muhatap) ve kendinden bahsedilen kişinin toplumsal statülerine göre farklı dilbilgisel yapıların zıtlığından faydalanarak mütevazılık, nezaket, sevgi, saygı ve tazim ifadeleri ortaya çıkarmıştır (Demirci, 2006: 39). Türkçe de yazılı olarak karşımıza çıktığı Eski Türk dili devrinden bu yana bu ve benzeri pek çok ifade biçimlerine sahip olmuştur. Göktürk Abidelerinin keskin ve dolaysız dili incelendiğinde müşahhas isme yönelik saygı ifadelerinin, genellikle hükümdarlar için kullanıldığı görülür:

Tengri teg tengride bolmış Türk Bilge Kagan bu ödke olurtum. (KT, G-1)

“Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağan bu zamanda oturdum.”

Tengri teg Tengri yaratmış Türk Bilge Kagan sabım. (BK, D-1)

“Tanrı gibi Tanrı yaratmış Türk Bilge Kağanı, sözüm...”

Bilge kagan ermiş, alp kagan ermiş. (BK, D-4)

“Bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş.”

Art[ukı Kırkız] küçlög kagan yagımız boldı. (TY, I. D-3)

“Fazla olarak Kırkız'ın güçlü kağanı düşmanımız oldu.”

Bunun yanı sıra saygı amacıyla siz zamirinin kullanılması veya fiil çekimlerinin çokluk şahsa göre yapılması bu dönemde az da olsa görülür (Tolkun, 2015: 137). Bu şekilde bir kullanım ancak Eski Uygur Türkçesinde yaygınlaşacaktı. -lar eki zamir sistemine yerleşirken, Uygurcada, tam bir değişikliğe uğradı, burada, -lar eskiden beri var olan iki hitap şekline bir üçüncüsünü eklemek imkânını verdi; eski çokluk bundan böyle, yüceltilen birine hitap ederken kullanıldı, ve -lar yeni bir çokluk olarak ortaya çıktı (Grönbech, 2011: 63).

-lar'ın yeni bir çokluk eki olarak ortaya çıkması gibi Eski Uygur Türkçesi metinleri incelendiğinde saygı bildiren kelime gruplarının da çeşitlendiği görülür. Özen Yaylagül, Eski Türkçede yüceltme amacıyla kullanılan sesleniş biçimlerinin sosyal katmanlara bağlı olarak üç grupta toplanabileceğini belirtir: a. Alt katmandaki kişiden üst katmandaki kişiye doğru; b. Üst katmandaki kişiden alt katmandaki kişiye doğru; c. Aynı katmandaki kişiler arasında (Yaylagül, 2005: 155). Uygurların yerleşik hayata geçişleri, çeşitli toplumlarla ticaret yapmaları, Budizm, Manihaizm ve Hristiyanlık gibi dinleri kabul etmeleri ve kültürel etkileşim, doğal olarak Türkçeyi de etkilemiş ve bu durum tarihî metinlere yansımıştır. Özellikle Uygur metinlerinin dinî karaktere sahip olması, metinlerde üst katmanda bulunan varlık veya varlıkların nitelenmesi sonucunu doğurmuştur. Eski Uygur Türkçesinin tamamını kapsayan çalışmamız hala devam etmekte olduğundan bu tebliğde sadece dönemin önemli eserlerinden Altun Yaruk'un yedinci kitabından alınan örnekler ışığında saygı bildirmek için kullanılan kelime, kelime grupları ve fiiller incelenecektir.

II. Altun Yaruk Yedinci Kitapta Saygı Bildiren Kelime Grupları

1.) Atı kötrülmüş

İsnat grubu olan bu yapı *“adi yüceltilmiş”* anlamına gelmektedir. Müstakil olarak kullanıldığı gibi daha çok ayakta tegimlig kelime grubuyla birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Buddha'nın on unvanından sonuncusu olan terim, *“dünyanın en kusursuzu, en üstünü, dünyanın lordu, sahibi”* anlamındaki bhagavān, bhagavāt, buddha-lokanātha, lokajyestha terimleriyle ifade edilmektedir (Tokyürek, 2011: 177).

Atı kötrülmüş ayakta tegimlig t(e)ñrim bo erser ezrua eligi atl(ı)g d(a)r(a)nı tétir. (AY VII 6a 469 / 17-19)

“Adı yüceltilmiş, saygıdeğer Tanrım, bu ise Hükümdar Ezrua isimli darandır.”

Metinde yalnızca bir kez müstakil olarak kullanılmıştır:

Atı kötrülmüş t(e)ñrim birök kim kayu tınl(ı)glar bo d(a)r(a)nıg ağızlarında tutup sözleserler azu bititip okısarlar tapınsarlar ötrü ol tınl(ı)glarka korkınc ayınc emgek tolgak busuş kadgu üdsüz ölüm yelpikmek agukmak yaşın tüşmekte ulatı ada tudalar kelmegey t(e)ñrim. (AY VII 7b 472 / 10-17)

“Adı yüceltilmiş Tanrım, şayet hangi canlı bu daranıyı ezberleyip söylese veya yazdırıp okursa, hürmet ederse daha sonra o canlılara korku, sıkıntı, kaygı, zamansız ölüm, cin, zehirlenme, yıldırım düşmesi ve başka tehlikeler gelmeyecek.”

2.) Ayagka tegimlig

“Saygıya değer>saygıdeğer” anlamında bir yönelme grubudur. Arhat ya da bhagavat sözlerinin karşılığı olarak kullanılmıştır (Çetin, 2012: 190). Arhat tam olarak *“saygın ve mükemmel kişi”* anlamına gelmektedir. Bhagavat ise *“yüce, ulu, mükemmel, yüksek, aziz; tanrı”* (Kaya, 2006: 207) şeklinde açıklanmıştır. Metinde daha çok Buda (*Eski Uyg. Burkan*) için kullanılan saygı ifadelerinden biridir:

Atı kötrülmüş ayagka tegimlig t(e)ñrim monta bo dar(a)nı temek savda ne yörüg öner. (AY VII 1a 459 / 20-22)

“Adı yüceltilmiş, saygıdeğer tanrım burada, bu daranı denen sözde ne anlam vardır?”

Atı kötrülmüş ayagka tegimlig t(e)ñrim m(e)n yme t(e)ñrim siziñ üskünüzte korkınc ayınc ada tudalarıg tarkardaçı üdsüz ölüm adasıntın küzetdeçi t(e)ñrike yalañukka asıglıg v(a)çirasani atl(ı)g d(a)r(a)nıg ötüñü tegineyin. (AY VII 6b 470 / 2-8)

“Adı yüceltilmiş, saygıdeğer tanrım ben de tanrım sizin huzurunuzda korkunç tehlikeleri giderecek, zamansız ölüm korkusundan koruyacak, tanrı ve insana faydalı olan Vaçirasani isimli daranıyı saygıyla arz edeyim.”

Yalnızca tek bir cümlede Buda yerine onun en önemli öğrencilerinden biri olan Şariputri (*Sansk. Sāriputta*) için, karşılığı olan Sanskritçe kelimeyle birlikte kullanılmıştır:

Anta ötrü tükil bilge t(e)ñri teñrisi Burkan ayagka tegimlig şariputri arhantıg okıyu y(a)rılıkap inçe tıp y(a)rılı[ka]dı. (AY VII 1a 459 / 7-10)

“Ondan sonra tamamen bilge, tanrılar tanrısı Buda, saygıdeğer ve yüce Şariputri’yi haşmetle çağırarak şöyle deyip buyurdu.”

3.) Bilge biliglig sav erkligi

Budist terminolojiye göre dünyadaki tüm kötülüklerin sebebi cehalettir. Cehaletten kurtulmanın yolu ise ancak bilgidir ve bilge olmaktan geçer. Bu durum, *Sansk. prajñā “hikmet, marifet, idrak”* kelimesiyle ifade edilirken (Arat, 1942: 64) Eski Uygur Türkçesinde bilge biliglig tekrar grubuyla Türkçeleştirilmiştir.

Sav (_{sab}) erkligi ise *“hikmetli, güzel söz söyleme gücüne sahip”* anlamına gelen belirtisiz isim tamlamasıdır ve Hinduizm’deki sanat ve bilgeliğin tanrıçası Sarasvati’ye ithafen bilge biliglig tekrar grubuyla birlikte kullanılmıştır.

Küsüñüm ol bilge biliglig sav erkligi t(e)ñriye. (AY VII 12b 482 / 8-10)

“Ey bilge ve belagat sahibi Tanrı! Arzumdur...”

4.) Edgü kılınç kılınmış tözün kutlug

Edgü kılınç kıl-, *“iyi davranışlarda bulunmak”* anlamında birleşik fiil grubudur. Bugün İslami literatürde kullanılan *“salih amel işlemek”* deyimiyile bir ve aynıdır. Tözün ve kutlug kelimeleri ise *“asil”* anlamına gelen bir tekrar grubu oluşturmaktadır. Metinde, insanoğlunu nitelemek için kullanılmıştır:

Takı yme bo nom erdinig kim ol öñreki burkanlar şazın<ın>ta edgü kılınç kılınmış tözün kutlug tınl(ı)glar erserler olarka tutdurup inçip bo çambudivip yertinçüde kênürü yatdurup t(e)rk üdün yitlingülük batguluk kılı teğınmegey m(e)n. (AY VII 8b 474 / 9-15)

“Ve yine bu kanun mücevherini önceki Budaların huzurunda salih amel işlemiş, asil canlılar iseler onlara tutturup bu yeryüzünde genişçe yaydırıp tez zamanda yok olmalarını engelleyeceğim.”

Tözün, müstakil olarak da tespit edilmiştir:

[Edgü edgü] s(e)n tözün t(e)ñri kıızıya. (AY VII 11b 480 / 16)

“Ey asil Tanrıça! İyi, iyi...”

5.) Edgün barmış

Vasita grubu olan bu yapı, “İyilikle varmış, gitmiş” anlamına gelerek yine Buda’yı niteler. Tokyürek, “aydınlanmış dünyaya varan” anlamında kullanılan bu terimin Buda’nın on unvanından biri olduğunu belirtir ve Sanskritçe karşılığının sugata olduğunu ifade eder (Tokyürek, 2011: 172). Sugata terimi de Korhan Kaya tarafından “İyi giden, iyi yaşamış; Buda’nın bir adı.” olarak açıklanmıştır (Kaya, 2006: 290). Altun Yaruk yedinci kitapta yalnızca tek bir cümlede tespit edilmiştir:

Edgün barmış t(e)ñrim ol d(a)r(a)nı nomug maña nomlayu y(a)rılıkazun. (AY VII 2b 462 / 2-4)

“İyilikle varmış tanrım o daranı kanununu bana hüküm vererek buyursun.”

6.) Savloketadu yértinçü yér suv iyesi

Savloketadu, (Sansk. Sahāloka dhātu) “yeryüzü, yaşadığımız dünya sistemi” anlamına gelir (Edgerton, 1993: 588). Metinde müstakil olarak kullanılmayıp hem yértinçü hem de yér suv ile birlikte eş anlamlı kelimelerle kurulan bir tekrar grubu içindedir. Sanskritçe bir kelimenin devamına onu açıklayan iki farklı Eski Uygurca yapının eklenmesi nitelemenin yoğunluğunu ortaya koyar. Hatta bu tekrar grubunun son ögesi olan yér suv da kendi içerisinde ayrıca bir tekrar grubu oluşturmuştur:

Ol üdün savloketadu yértinçü yér suv iyesi m(a)habrahmi ulug ezrua t(e)ñri ötrü olurmuş orunıntın örü turup ayasın kavşurup ağır ayamakın t(e)ñri t(e)ñrisi burkanka inçe tęp ötünti. (AY VII 6a 469/ 3-8)

“O zaman yeryüzünün sahibi yüce tanrı oturduğu yerinden yükselip ellerini kavuşturup saygıyla tanrılar tanrısı Buda’ya şöyle deyip arz etti.”

7.) Teñri teñrisi

“Tanrılar tanrısı” anlamına gelen bu isim tamlaması da yalnızca Buda’yı nitelenmek için kullanılmıştır. Sanskritçe devātideva kelimesinin karşılığıdır (Tokyürek, 2011: 178). Tükel bilge ile birlikte kullanıldığı gibi müstakil olarak da Buda isminin önüne gelebilmektedir:

Anta ötrü t(e)ñri t(e)ñrisi burkan inçe tęp y(a)rılıkadı. (AY VII 2b 462 / 14-15)

“Ondan sonra tanrılar tanrısı Buda şöyle deyip buyurdu.”

Ol üdün v(a)jir erkligi bodis(a)t(a)v yme olurmuş orunıntın örü turup ayasın kavşurup ağır ayamakın t(e)ñri t(e)ñrisi burkanka inçe tęp ötünti. (AY VII 5b 468 / 4-7)

“O zaman yıldırımın sahibi Bodisatva da oturduğu yerinden kalkıp ellerini birleştirerek büyük bir saygıyla tanrılar tanrısı Buda’ya şöyle deyip arz etti.”

8.) Tétik yaruk edremlig

Tetik “zeki”, y(a)ruk “parlak” ve edremlig “erdemli” sıfatları metinde Sarasvati’yi nitelenmek için kullanılmıştır:

Tétik y(a)ruk edremlig sarasvati t(e)ñri kıızıya kişili t(e)ñrili kuvragnıñ ayagın algalı tegimlig siz. (AY VII 12a 481 / 17-20)

“Zeki, parlak, erdemli Tanrıça Sarasvati, insan ve hayvan topluluğunun saygısını kazanmaya layıksınız.”

9.) Tılañurmak erkligi

Tılañur- (<tl) “Güzel konuşmak; natık olmak, muhakemesi sağlam ve kuvvetli olmak.” (Caferoğlu, 2011:

236) gibi anlamlara sahiptir. Sarasvati adının Çincedeki karşılığının da belagat tanrısı olduğu ifade edilmektedir (Çetin, 2012: 9). Yapı ve anlam olarak sav erkligi ile aynıyet taşır ve sav erkligi gibi bu da Sarasvati adlı tanrıça için kullanılmıştır:

Amtı m(e)n ikileyü yérinçülüg kértüke tayanıp tılanurmak erkligi sarasvati atl(ı)g t(e)ñri kızın ögeyin anıñ edgüsin. (AY VII 15b 488 / 22 - 16a 489 / 1)

“Şimdi ben ikinci olarak yeryüzü gerçeğine dayanıp belagat sahibi Sarasvati adlı tanrıçayı, onun iyiliğini öveyim.”

10.) Tükel bilge

“Tamamen bilge” anlamına gelen bu sıfat tamlaması, Buda’yı tanımlamaktadır. Metinde yalnızca Buda için kullanıldığı tespit edilmiştir:

Anta ötrü tükel bilge t(e)ñri teñrisi burkan ayagka tegimlig şariputri arhantıg okıyu y(a)rılıkap inçe tęp y(a)rılı[ka]dı. (AY VII 1a 459 / 7-10)

“Ondan sonra tamamen bilge, tanrılar tanrısı Buda, saygıdeğer ve yüce Şariputri’yi çağırarak şöyle deyip buyurdu.”

Tükel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burkan monça y(a)rılıkamışta ötrü şariputri arhant inçe tęp [öt]ün[ti]. (AY VII 1a 459 / 17-20)

“Tamamen bilge, tanrılar tanrısı Buda, böyle buyurduktan sonra yüce Şariputri şöyle deyip arz etti.”

Tükel bilge ile birlikte aynı anlama gelecek şekilde tükel bilge biliglig tamlaması da metinde Buda’ya saygı bildirme amacıyla kullanılmıştır:

Anta ötrü tükel bilge biliglig t(e)ñri t(e)ñrisi burkan ol kondini bramanka inçe tęp y(a)rılıkadı. (AY VII 20a 497 / 7-9)

“Ondan sonra tamamen bilge, tanrılar tanrısı Buda o Kondini Brahman’a şöyle deyip buyurdu.”

Yukarıda belirtilen kelime ve kelime grupları dışında Altun Yaruk’un tam adı da esere yönelik pek çok saygı ifadesini barındırır. Eserin Sanskritçe asıl adı olan *Suvarna-prabhāsa-uttama-sūtra-indra-rāja* Uygurlar tarafından orijinaline uygun olarak “*Altun öñlüg yaruk yaltrıklıg kopda kötrülmüş nom èligi atlıg nom bitig*” şeklinde Türkçeleştirilmiştir. Bu isim içerisindeki ifadeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Altun öñlüg “*altın renkli*” (sıfat tamlaması) < Sansk. suvarna “*parlak, altın, sarı, güzel*”

Yaruk yaltrıklıg “*parlak*” (tekrar grubu) < Sansk. prabhāsa, “*güzellik, parlaklık, ihtişam; öğretisi*”

Kopda kötrülmüş “*herşeyden üstün*” (ayrılma grubu) < Sansk. uttama “*ilk, mükemmel, yüce*”

Altun öñlüg y(a)ruk yaltrıklıg kopda kötrülmüş nom èligi atl(ı)g nom bitigde çintamani atl(ı)g dar(a)nı nomug ukıtmak atl(ı)g tört y(è)g(i)rminç bölük <erür.> (AY VII 4a 465 / 5-9)

“*Altın renkli, parlak, herşeyden üstün kanun hükümdarı adlı kanun kitabında Çintamani adlı daranı kanununu anlatmak adlı on dördüncü bölüm(dür).*”

III.) Altun Yaruk Yedinci Kitapta Saygı Bildiren Fiiller

Eski Uygur Türkçesinde bulunan fiillerden bir kısmı belirli şahıs veya şahısların hal ve hareketlerini tanımlamak üzere veya yine aynı şahıs veya şahıslara karşı gerçekleştirilen hal ve hareketleri tanımlamak üzere kullanılmıştır. Dolayısıyla bu durum, Eski Uygur Türkçesinde saygı bildiren fiillerin varlığı konusunu ortaya çıkarmaktadır. Orhon Türkçesinde fiillerin daha ziyade dar manalı olup belirli hareketleri karşıladıkları, Uygurca devresinden itibaren ifadenin zenginleştiği, mana derecelerinin arttığı, bazı fiillerin bu anlam zenginliğini karşılamak için farklı işlevlerde kullanıldıkları ve bu tür fiillerin sayılarının gittikçe arttığı görülmektedir (Eraslan, 2012: 421). Bu tarz fiillerin başında ötüñ-, tegin- ve yarlıka- gelmektedir. Cümlelerde esas fiil olmanın yanı sıra yardımcı olma görevi de üstlenmişler ve kendi anlamlarının dışında farklı anlamlara sahip olmuşlardır. A. Von Gabain, ötüñ-, tegin- ve yarlıka- fiillerinin yardımcı fiil olarak kullanılması dolayısıyla bunları saygı bildiren modal yardımcı fiiller olarak nitelendirmiş ve esas fiilin -u

zarf-fiil şeklinde görüldüğünü belirtmiştir (Gabain, 2007: 90). Küse-, yalbar-, yükün- fiilleri ise esas anlamlarından sıyrılmamış, olduğu gibi metinde kullanılmıştır.

1.) Küse-

“*Arzulamak, istemek*” anlamına gelen bu fiil, Altun Yaruk yedinci kitapta anlamına uygun bir şekilde arzu ve istek bildiren şartlı birleşik cümlelerin şartlı yan cümlesi olarak kullanılmıştır:

Birök küseser ed tavar üküş bolgay tapınça. (AY VII 14b 486 / 21-22)

“*Şayet mal mülk isterse hizmet ettiğince çok olacak.*”

Yme mēni körgeli küseser ötrü kangay küsüşü. (AY VII 15a 487 / 16-17)

“*Yine beni görmeyi isterse daha sonra bu arzusu tatmin olacak.*”

2.) Ötün-

“Ötün- *“Arz, rica etmek*” anlamında Eski Uygur Türkçesi metinlerinde bir niyazda bulunulurken kullanılmıştır. Yedinci kitapta müstakil olarak kullanıldığı gibi ötüğ ötüñ- şeklinde de tespit edilmiştir:

Bo y(a)rılıgı eşidü teginip [şariputr]i arhant yana inçe tēp [ötün]di. (AY VII 2a 461 / 22 - 2b 462/2)

“*Bu kanunu saygıyla işitip yüce Şariputri yine şöyle deyip arz etti.*”

Ötrü olurmış orunıtın örü turup birtin sıñar oñ ’erñinteki tonm açınıp ayasın kavşurup ağır ayamakın t(e)ñri t(e)ñrиси burkanka inçe tēp ötüñdi. (AY VII 5a 467 / 10-14)

“*Daha sonra oturduğu yerden ayağa kalkıp sağ taraftan elbisesinin sağını sıyırıp ellerini kavuşturarak büyük bir saygıyla tanrılar tanrısı Buda’ya şöyle deyip arz etti.*”

Kēnki ogatmış bēş çöpik kelyük bulganyuk üdteki kutı buyanı azumış ērinç y(a)rılıg tınl(ı)glarka ertinü k(e)rgeklig ötüğ ötüñdün. (AY VII 11b 480 / 17-21)

“*Bundan sonra gelecek karışık zamandaki saadeti ve sevabı azalmış zavallı sefil canlılara çok gerekli ricada bulundun.*”

3.) Tegin-

Tegin- fiili esas olarak “*ulaşmak, erişmek*” anlamlarına gelmektedir. Ancak Eski Uygur Türkçesi metinlerinde çok daha farklı şekillerde de kullanılmıştır. Özellikle Budist metinlerde Budist bir terim olan vedanā “*algılama, idrak etme*” teriminin tercümesi bu fiille yapılır (Clouston, 1972: 484). Bunun dışında yine bir yardımcı fiil olarak yapılan işin saygı gösterilerek gerçekleştiği anlamı vardır. Bu tarz bir kullanım yarlıka- fiilinin anlam olarak tam tersidir (Tekin, 1976: 277). Metnimizde müstakil olarak tek bir cümlede varken, çoğunlukla yardımcı fiil şeklinde kullanılmıştır:

Küsüşüm teginür. (AY VII 2b 462 / 2)

“*İsteğim ulaşır, merak ediyorum.*”

M(e)n yme t(e)ñrim sizin üskünüzte t(e)ñrike yalañukka asıglıg alku tınl(ı)glarig küyü küzetü tutup ēñç meñilig kıldaçı d(a)r(a)nı nomug ötüñü tegineyin. (AY VII 6a 469 / 8-12)

“*Ben de tanrım, sizin huzurunuzda tanrıya ve insana faydalı, bütün canlıları koruyup gözeterek huzur verecek daranı kamununu saygıyla arz edeyim.*”

[T(e)ñri] t(e)ñrиси burkan adakınta y[inçürü] tōpün yükünü teginip yana inçip ötüñti. (AY VII 11a 479 /14-17)

“*Tanrılar tanrısı Buda huzurunda baş eğerek tepe üstü saygıyla eğilip yine böylece arz etti.*”

4.) Yalbar-

Türkiye Türkçesinde bugün “*yalvarmak*” şeklinde kullanılan bu fiil Eski Uygur metinlerinde de sıklıkla kullanılmış hatta eş ya da benzer anlama gelen bazı fiillerle birlikte bulunarak tekrar grubu dahi oluşturmuştur. Örneklerde, zaman zaman ötüñ- “*istemek, dua etmek, yalvarmak*” fiilinin yakın anlamlı

yalbar- “yalvarmak” fiiliyle kullanıldığı görülmektedir (Yaylagül, 2005: 156). Metnimizde ötün- yerine küse- “*arzu etmek, istemek*” fiiliyle birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir:

Altı ay tönü tokuz ay bir yıka tegi evrinüksüzün ağıncısız katıg çın köñülin küseyü yalbaru katıglanzun. (AY VII 15b 488 / 12-15)

“Altı ay boyunca, hatta dokuz ay ve bir yıla kadar sağlam bir şekilde emin, doğru bir gönülle arzu edip yalvararak gayret etsin.”

5.) Yarlıka-

Yarlıka- fiili, ilk olarak Göktürk Abidelerinde geçer. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde anlam genişlemesiyle birlikte yardımcı fiil olarak da kullanılmıştır. Tek başına kullanıldığında “*buyurmak, emretmek*” gibi bir anlama sahipken yardımcı fiil olarak kullanıldığında yapılan işin olağandan farklı, yüce ve ulvi bir biçimde yapıldığı anlamını verir. Şinasi Tekin, fiilin bu şekilde ilk olarak Buda, ardından dini ve dünyevi diğer yüksek rütbeli kişiler için kullanıldığını ifade eder (Tekin, 1976: 306). Metnimizde yarlıka-fiili, hem esas fiil hem de yardımcı fiil olarak Buda'nın hal ve hareketleri için kullanılmıştır:

Anta ötrü tükel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burkan anant toyinug okıyu yarlıkap inçe tęp y(a)rlıkadı. (AY VII 4a 465 / 10-12)

“Ondan sonra tamamen bilge, tanrılar tanrısı Buda, Rahip Anant'ı haşmetle çağırarak şöyle deyip buyurdu.”

Anta ötrü tükel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burkan ol kamag tērin kuvragñıñ bo montag öñin öñin ötünmiş ötüğlerin eşidü y(a)rlıkap ötrü olarnı barça öge alkayu inçe tęp y(a)rlıkadı. (AY VII 7b 472 / 18-23)

“Ondan sonra tamamen bilge, tanrılar tanrısı Buda o bütün topluluğun böylece farklı farklı arzlarını haşmetle işitip daha sonra onları tamamen överek şöyle deyip buyurdu.”

Bo d(a)r(a)nı nomug öñre ertmiş üdki burkanlar barça nomlayu y(a)rlıkadılar. (AY VII 4a 465 / 17-19)

“Bu daranı denen kanunu geçmiş zamandaki Budalar tamamen haşmetle vaaz ettiler.”

Amtı m(e)n yme bo nom erdini içinte kamag tınl(ı)g oğlanıña asıglığın körüp nomlayu y(a)rlıkayur m(e)n. (AY VII 4a 465 / 19-22)

“Şimdi ben de bu kanun mücevheri içinde bütün canlılara faydasını görüp haşmetle vaaz ediyorum.”

6.) Yükün-

Yükün- “*secde etmek, eğilmek, tazim etmek, ululamak, ihtirama durmak*” şeklinde açıklanmaktadır (Caferoğlu, 2011: 306). Bu fiil, metnimizde müstakil olarak kullanıldığı gibi tegin- ile birlikte de kullanılmıştır:

Yinçürü yükünzün burkanka nom erdini kutıña bodis(a)t(a)vlar ulatı pratıkabutlar arhantlarka. (AY VII 13b 484 / 8-11)

Buda'ya kanun mücevheri saadetine, bodisatvalar ve pratıkabutlara, azizlere saygıyla eğilsin.”

Agır ayamakın yükünür m(e)n narayan t(e)ñri kızına yertinçü yer suv içinte ulug erksinmekke tegmişke. (AY VII 16a 489 / 4-7)

“Tanrıça Narayan'a, yeryüzünde yüce güce ulaşana büyük bir saygıyla eğilirim.”

Ötrü olurmış orunıtın örü turup t(e)ñri t(e)ñrisi burkan adakınta yinçürü tępün yükünü teginip inçe tęp ötündi. (AY VII 8a 473 / 17-20)

“Daha sonra oturduğu yerden kalkıp tanrılar tanrısı Buda huzurunda başıyla saygılı bir şekilde eğilip şöyle deyip arz etti.”

[T(e)ñri] t(e)ñrisi burkan adakınta y[inçürü] tępün yükünü teginip yana inçip ötünti. (AY VII 11a 479 / 14-17)

Tanrılar tanrısı Buda huzurunda başıyla saygılı bir şekilde eğilip şöyle arz etti.”

IV. Sonuç

Eski Uygur Türkçesi döneminin kültürel zenginliği edebiyata yansımış ve böylece Türkçenin ifade gücü artarak zenginleşmiştir. Sanskritçe, Çince, Toharca vb. dillerden yapılan tercüme faaliyetleri gerek içerik gerekse anlatım bakımından Türkçeyi olumlu yönde etkilemiştir. Altun Yaruk yedinci kitapta saygı bildiren ifadelerle bakıldığında bunların başta Buda olmak üzere Tanrıça Sarasvati ve Şariputri gibi Budizm'in önemli şahsiyetleri için kullanıldığı görülmektedir. Yarlıka- fiili yalnızca Buda'nın fail olduğu cümlelerde kullanılırken diğer fiillerin Buda haricindeki şahsiyetlere ait olan cümlelerde bulunduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte “*atı kötrülmüş*”, “*ayagka tegimlig*”, “*bilge bilig*”, “*edgün barmış*”, “*tejri tejrisi*” ve “*ulaşurmak erkligi*” kelime grupları, direkt olarak Budizm'e ait Sanskritçe veya Çince kavramların Türkçe karşılığı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla Uygurlar, bire bir tercüme yapmak yerine kavramları Türkçeleştirme yoluna gitmişlerdir. Sonuç olarak, saygı bildirmek amacıyla kullanılan kelime grupları yapı bakımından sıralandığında ilk sırada belirtisiz isim tamlamasının yer aldığı görülmektedir. Tekrar grubu ve sıfat tamlaması bu sıralamayı takip eder. Müşahhas isme yönelik saygı bildiren bu ifadelerin sadece sıfat kullanılarak değil de farklı kelime gruplarıyla oluşturulması, Uygurların dili kullanmadaki maharetini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kısaltmalar

AY	:	Altun Yaruk
BK	:	Bilge Kağan Abidesi
Çev	:	Çeviren
Esk. Uyg	:	Eski Uygur Türkçesi
Haz	:	Hazırlayan
KT	:	Kül Tigin Abidesi
Sanskrit	:	Sanskritçe
TY	:	Tonyukuk Abidesi
vd	:	Ve diğerleri

Kaynaklar

a. Taranan Metin Kaynakları

[AY VII] ÇETİN, E. (2012), Altun Yaruk Yedinci Kitap, Karahan Kitabevi, Adana.

b. Diğer Kaynaklar

- ARAT, R. R. (1942), “Uygurlarda İstıhlara Dâir”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 7-8/1, s. 56-81.
- CAFEROĞLU, A. (2011), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- CLAUSON, G. (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Clarendon Press, Oxford.
- ÇETİN, E. (2012), Altun Yaruk Yedinci Kitap, Karahan Kitabevi, Adana.
- DEMİRCİ, K. (2006), “Toplumsal Yapıların Saygı İfadesi Formlarında Dile Yansıması”, *Millî Folklor*, Yıl: 18, Sayı: 69, s. 38-45.
- DOĞAN, İ.; USTA, Z. (2014), *Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı*, Altınpost Yayıncılık, Ankara.
- EDGERTON, F. (1993), *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary, Volume II: Dictionary*, 6. Baskı, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi.
- ERASLAN, K. (2012), *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERGİN, M. (2010), *Orhun Abideleri*, 43. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- GABAIN, A. V. (2007), *Eski Türkçenin Grameri*, 5. Baskı, Çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GRÖNBECH, K. (2011), *Türkçenin Yapısı*, 3. Baskı, Çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KAYA, C. (1994), *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KAYA, K. (2006), *Sanskrit-Türkçe Sözlük*, İmge Kitabevi, Ankara.
- MÜLLER, F.W.K. (1908), *Uigurica I*, Verlag der Königlich Akademien der Wissenschaften, Berlin.

The 1st International Conference on Studies in Turkology (ICOSTURK'2016)
October, 14 – 16, 2016, Barcelona-SPAIN

- ŞEN, S. (2002), Eski Uygur Türkçesinde İikilemeler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun.
- TEKİN, Ş. (1976), Uygurca Metinler II. Maytrısimit, Burkancıların Mehdisi Maitreya ile Buluşma, Uygurca İptidaî Bir Dram, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- TOKYÜREK, H. (2011), Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm Terimleri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri.
- TOLKUN, S. (2015), “Doğu Türkçesi Metinlerinde Başlangıcından Günümüze Saygı ve Nezaket İfadeleri Sorunu”, Dil Araştırmaları, Sayı: 17, Güz 2015, s. 135-157.
- YAYLAGÜL, Ö. (2005), “Eski Türkçede Nezaket İfadeleri”, Millî Folklor, Yıl: 17, Sayı: 68, s. 151-165.